

УДК 316.35:63-051:[33.025.26:631.115.1]"1920/1933"(477)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/101-9>

Дмитро ЛИСЕНКО,
orcid.org/0009-0006-4606-9339
аспірант кафедри історії, археології та методики викладання
Херсонського державного університету
(Івано-Франківськ, Україна) dmytro.lysenko@university.kherson.ua

КОМІТЕТИ НЕЗАМОЖНИХ СЕЛЯН У РЕАЛІЗАЦІЇ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ ПОЛІТИКИ ЕКОНОМІЧНОГО ОБМЕЖЕННЯ ПРИВАТНОГОСПОДАРСЬКОГО УКЛАДУ В УСРР (1920–1933 РР.)

У статті досліджено роль Комітетів незаможних селян у реалізації більшовицької політики економічного обмеження приватногосподарського укладу в Українській Соціалістичній Радянській Республіці у 1920–1933 рр. **Актуальність проблеми** зумовлена необхідністю з'ясувати, яким чином загальнодержавні аграрні настанови перетворювалися на конкретні рішення щодо окремих селянських господарств, їхнього доступу до землі, реманенту, насіння, кредитів, кооперативних ресурсів і податкових пільг. **Метою статті** є визначення місця КНС у механізмі економічної диференціації та політичного підпорядкування українського села. На основі законодавчих актів, опублікованих збірників документів, архівних матеріалів і праць українських дослідників проаналізовано участь комнезамів у землеустрої, розподілі майна й виробничих ресурсів, сільськогосподарському кредитуванні, кооперативному русі, оподаткуванні, хлібозаготівлях, розкуркуленні та колективізації. Встановлено, що КНС не лише виконували функції політичної опори більшовицького режиму, а й виступали локальним посередником у розподілі ресурсів і застосуванні санкцій. У 1920–1923 рр. їхня діяльність мала переважно адміністративно-примусовий характер, тоді як за Нової економічної політики вона частково була переоформлена як система державної підтримки організованої бідноти. Доведено, що реорганізація 1925 р. та формальне позбавлення КНС адміністративно-господарських повноважень не усунули їхнього впливу на місцеві ради, кооперативи, кредитні товариства, комісії та фонди бідноти. Наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. комнезами знову були широко залучені до самооподаткування, хлібозаготівельних кампаній, складання списків господарств, розкуркулення та колективізації. З'ясовано, що політичні категорії «незаможник», «середняк» і «куркуль» набували практичного змісту через нерівний доступ селян до матеріальних ресурсів, кредитів, кооперативних фондів і податкових переваг. Наголошено, що заможне селянство не слід автоматично ототожнювати з офіційною категорією «куркуль», а кооперацію – трактувати як репресивний інститут за своєю природою. Обмежувального характеру набував передусім політично контрольований механізм розподілу ресурсів. **Зроблено висновок**, що КНС були важливою ланкою між більшовицькою аграрною стратегією та конкретним селянським господарством, сприяючи перетворенню господарської нерівності на інструмент політичного контролю й ліквідації масового одноосібного сектору.

Ключові слова: Комітети незаможних селян, селянство, радянська влада, приватногосподарський уклад, Нова економічна політика, сільськогосподарська кооперація, колективізація.

Dmytro LYSENKO,
orcid.org/0009-0006-4606-9339
PhD student at the Department of History and Archaeology
Kherson State University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) dmytro.lysenko@university.kherson.ua

COMMITTEES OF POOR PEASANTS IN THE IMPLEMENTATION OF THE BOLSHEVIK POLICY OF RESTRICTING THE PRIVATE FARMING SECTOR IN THE UKRAINIAN SSR (1920–1933)

The article examines the role of the Committees of Poor Peasants in implementing the Bolshevik policy of restricting the private farming sector in the Ukrainian SSR in 1920–1933. **The relevance of the problem** lies in the need to determine how nationwide agrarian directives were transformed into specific decisions concerning individual peasant households and their access to land, agricultural implements, seed, credit, cooperative resources, and tax benefits. **The purpose of the article** is to define the place of the committees in the mechanism of economic differentiation and political subordination of the Ukrainian countryside. Drawing on legislative acts, published documentary collections, archival materials, and works by Ukrainian scholars, the study analyses the committees' participation in land management, the distribution of property and productive resources, agricultural credit, the cooperative movement, taxation, grain procurement, dekulakization, and collectivization. The findings show that the committees served not only as a political support base of the Bolshevik

*regime but also as local intermediaries in the allocation of resources and the imposition of sanctions. In 1920–1923, their activities were predominantly administrative and coercive, whereas under the New Economic Policy they were partly recast as a system of state support for the organized rural poor. It is demonstrated that the reorganization of 1925 and the formal withdrawal of the committees' administrative and economic powers did not eliminate their influence over local councils, cooperatives, credit associations, commissions, and funds for poor peasants. In the late 1920s and early 1930s, the committees were again extensively involved in self-taxation, grain procurement campaigns, the compilation of household lists, dekulakization, and collectivization. The study establishes that the political categories of "poor peasant," "middle peasant," and "kulak" acquired practical meaning through unequal access to material resources, credit, cooperative funds, and tax privileges. At the same time, the article stresses that prosperous peasants should not automatically be equated with the official category of the "kulak," while cooperation should not be regarded as inherently repressive. It was primarily the politically controlled mechanism of resource distribution that acquired a restrictive character. **The article concludes** that the Committees of Poor Peasants constituted an important link between Bolshevik agrarian strategy and individual peasant households, contributing to the transformation of economic inequality into an instrument of political control and to the elimination of the mass individual farming sector.*

Key words: Committees of Poor Peasants, peasantry, Soviet government, private farming sector, New Economic Policy, agricultural cooperation, collectivization.

Постановка проблеми. Економічна політика більшовиків щодо українського селянства не обмежувалась до послідовної зміни «воєнного комунізму», НЕПу та суцільної колективізації. Упродовж 1920-х рр. співіснували ринкові механізми, приватне селянське господарювання, державне регулювання та політично вмотивований перерозподіл ресурсів. Тому для пояснення переходу від тимчасового визнання ринку до ліквідації господарської самостійності селян недостатньо аналізувати лише центральні декрети або загальносоюзні кампанії. Не менш важливо визначити, які низові інституції перетворювали партійні настанови на конкретні рішення щодо окремого господарства: наділення землею, доступу до реманенту, кредиту й насіння, вступу до кооперативу, податкової пільги або, навпаки, підвищеного оподаткування, вилучення майна чи виключення з кола повноправних учасників сільського життя. Потребує окремого дослідження питання про те, як членство в Комітеті незаможних селян (КНС) та підтримувана ними соціальна класифікація селянства впливали на розподіл дефіцитних ресурсів і господарських можливостей.

У статті «приватногосподарський уклад» означає індивідуальні селянські господарства, засновані на сімейній праці, самостійності господарських рішень і участі в ринковому обміні. Це поняття не тотожне капіталістичному підприємництву, оскільки більшість селянських господарств мала дрібнотоварний характер, а їхній майновий статус залежав від урожайності, складу родини, забезпеченості землею і тягловою силою, оренди, найманої праці та оподаткування (Калініченко, 1997). Тому категорії «бідняк», «середняк» і «куркуль» були мінливими. Наприкінці 1920-х рр. до «куркулів» дедалі частіше зараховували не лише заможних селян, а й осіб із небажаною для влади господарською поведінкою або політичною позицією (Лазуренко, 2003).

Аналіз досліджень. С. Кульчицький визначив комнезами як специфічний механізм партійного впливу на селянство УСРР (Кульчицький, 2000: 145–155), а М. Фролов пояснив їхнє збереження за НЕПу слабкістю партійних осередків і недовірою влади до сільських рад (Фролов, 2009: 51–70). П. Григорчук та О. Мельничук дослідили участь КНС у землеустрої, кооперації, оподаткуванні, хлібозаготівлях і колективізації (Григорчук, Мельничук, 2001). О. Абразумова й С. Корновенко розглянули їх у контексті інтеграції селянства в радянські структури та розвитку альтернативної самоорганізації (Абразумова, Корновенко, 2017: 77–101). В. Марочко й А. Морозов висвітлили економічну природу селянської та кредитної кооперації і наслідки її політичного підпорядкування (Марочко, 1995; Морозов, 1993).

Мета статті полягає у визначенні ролі КНС у реалізації більшовицької політики економічного обмеження приватногосподарського укладу в УСРР у 1920–1933 рр. Для її досягнення необхідно: простежити зміну місця комнезамів у більшовицькій моделі трансформації села; проаналізувати їхню участь у перерозподілі землі, реманенту, кредиту та кооперативних ресурсів; з'ясувати значення податкових і адміністративно-господарських практик; встановити співвідношення формально закріплених повноважень і неформального впливу після реорганізації 1925 р.

Виклад основного матеріалу. Закон ВУЦВК від 9 травня 1920 р. та інструкція від 6 червня того ж року запровадили сільські й волосні Комітети незаможних селян у ситуації, коли більшовицька влада не мала достатньої опори в українському селі. Нова структура мала допомагати радянським органам у здійсненні земельної політики, продовольчих вилученнях, виявленні «надлишків» землі й реманенту, контролі за місцевими органами та боротьбі з противниками режиму (Комі-

тети, 1968: 7–14). Вже у вихідній моделі КНС політичне й економічне не існували окремо. Віднесення господарства до неможливого або можливого визначало місце селянина в офіційній класовій схемі та напрям руху матеріальних ресурсів: у кого вилучали землю, інвентар та продовольство і кому їх передавали.

Перехід до Нової економічної політики змінив підхід, але не скасував стратегічної невпевненості більшовицького керівництва до приватного сільського виробника. Сучасний аналіз еволюції ленінських поглядів показує: визнання товарно-грошових відносин, ринку і приватного підприємництва було вимушеним виходом з економічного колапсу, а не відмовою від мети підпорядкувати суспільне виробництво державі (Кульчицький, 2026: 99–117).

У 1921–1922 рр. у партійно-державному керівництві УСРР точилися дискусії про доцільність подальшого існування комнезамів. Їхні адміністративні практики суперечили проголошеним нормалізації господарського життя, а проникнення середняків до складу організацій викликало побоювання, що КНС втратять керівність. Проте слабкість партійних осередків і відсутність довіри до сільських рад переважили. Комнезами все ж зберегли, скоротивши частину адміністративних повноважень і водночас надавши їхньому членству матеріальні стимули (Фролов, 2009: 63–65). Саме в цей момент укорінився підхід до режиму економічних переваг для членів комнезамів.

Декрет ВУЦВК від 5 грудня 1923 р. «Про пільги, права і обов'язки незможних селян» визначив КНС як організації «державного значення» та встановив критерії членства. До них приймали безземельних, малоземельних селян і учасників колективних господарств, виключаючи «куркулів», приватних торговців, орендарів та політично неблагонадійних осіб. Нечіткість майнових і політичних критеріїв давала змогу довільно визначати склад КНС. Їхні члени отримували переваги в розподілі землі, майна, кредитів, позичок, державної оренди, агрономічної, ветеринарної та кооперативної допомоги (Про пільги, 1923).

Надання землі, кредитів і реманенту могло зміцнити господарства членів КНС та наблизити їх до середняцького рівня. Водночас організація зберігала бідняцький склад через чистки й виключення економічно сильніших або пасивних осіб. У 1921–1922 рр. із КНС в УСРР виключили 461 032 особи, а 1923 р. – ще 379 287 (Фролов, 2009: 62–64). Отже, межа між отримувачем пільг і «чужим елементом» залишалася мінливою, а КНС

одночас підтримували бідноту та зберігали її як політично контрольовану групу.

Реорганізація 1925 р. стала визнанням суперечності між адміністративним статусом КНС та курсом на пожевлення рад і союз із середняком. Постановою ВУЦВК і РНК УСРР від 16 листопада 1925 р. комнезами були оформлені як добровільні громадські організації й позбавлені адміністративно-господарських функцій (Про комітети, 1925). Однак юридичне вилучення повноважень не означало миттєвого зникнення представництва комнезамівців у радах, кооперативах і місцевих комісіях. Воно радше змінило спосіб впливу: від прямого розпорядження – до участі у формуванні списків, рекомендацій, культурних та освітніх заходів.

Отже, у першій половині 1920-х рр. комнезами пройшли шлях від надзвичайного учасника перерозподілу до формально громадської організації, збереженої в системі економічної диференціації села. Незмінним залишалося головне: вони допомагали переводити ідеологічні категорії у практичні рішення щодо ресурсів. Саме ця функція «соціального фільтра» найвиразніше проявилася у кооперації та кредитуванні.

Селянська кооперація за своєю природою не була більшовицьким винаходом і не зводилася до підготовчої форми колгоспу. Вона виникала як механізм самопомогі дрібних виробників, спільного кредитування, закупівлі інвентарю, перероблення та збуту продукції. За умов НЕПу кооператив міг послабити залежність селянина від приватного посередника й водночас розширити його участь у ринку (Марочко, 1995). Тому трактувати будь-яке кооперування як наступ на приватне господарство було б методологічною помилкою. Обмежувального характеру кооперація набувала тоді, коли добровільне об'єднання підмінялося адміністративним добором, а доступ до кредитів, паїв, фондів і керівних посад залежав від прихильності до влади.

Більшовицьке керівництво бачило в кооперації одночасно ринковий засіб відбудови й канал поступового одержавлення сільського господарства. Ця подвійність відбилася вже в декреті 1923 р. КНС зобов'язувалися брати активну участь в організації сільськогосподарського кредиту, набувати на пільгових умовах паї кредитних товариств, залучати до них середняків і водночас «наглядати» за роботою всіх форм кооперації, прагнучи опанувати їх в інтересах незможного селянства (Про пільги, 1923). Формула містила внутрішню суперечність: кооператив мав залучати економічно спроможного середняка, без якого складно

забезпечити внески й повернення позик, але його керівництво та розподіл ресурсів належало підпорядковувати організованій бідноті.

У 1926 р. було створено спеціальний фонд кооперування бідноти, початковий рахунок якого в Укрсільбанку становив 1,4 млн крб. Кошти мали надходити з відрахувань від прибутків кооперативів. На Поділлі їх розподіл здійснювався з обов'язковою участю представників КНС; списки претендентів розглядали комфракції та збори комнезамів. Постанова президії ВУЦВК від 4 квітня 1928 р., за даними О. Мельничука, передбачала письмовий дозвіл КНС для одержання відповідного кредиту (Мельничук, 2002: 74–77). Отже, комнезам перетворювався на локального воротаря доступу до фонду. Формально йшлося про захист коштів бідноти від привласнення середняками; практично ж фінансова операція залежала від рішення політичної організації.

Податкова політика була ключовим засобом регулювання приватного селянського господарства за НЕПу. Заміна продрозкладки натуральним податком створювала формальну межу між зобов'язанням перед державою та продукцією, якою селянин міг розпоряджатися самостійно. Проте в УСРР перехід був поступовим: продрозкладка в частині губерній тривала в скороченому вигляді, а плани заготівель і методи стягнення часто зберігали примусові риси (Абразумова, Корновенко, 2017: 51–62).

У середині 1920-х рр. податкова класифікація стала одним зі способів вимірювання соціального складу КНС. Обстеження ВУЦКНС 1927 р. охопило понад 600 тис. господарств і розподілило їх на сім груп за розміром єдиного сільськогосподарського податку. На 1 жовтня 1926 р. серед членів КНС бідняцькі господарства становили 64,4%, середняцькі – 32,4%, заможні – 3,2%; у 1927 р. відповідні частки дорівнювали 64,9, 32,0 і 3,1% (ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 3. Спр. 2130. Арк. 54). Наведена класифікація демонструє, що податковий показник став офіційним інструментом переведення господарської різноманітності в три політичні категорії.

Хлібозаготівельна криза 1927–1928 рр. спричинила нове зближення податкових і примусових практик. Відмова селян продавати зерно за низькими державними цінами трактувалася керівництвом як «куркульський страйк», хоча економічні мотиви охоплювали значно ширше коло виробників. Самооподаткування та доведення сільського завдання до окремих господарств створювали ситуацію, коли сільський схід і місцевий актив розподіляли тягар під сильним адміністративним

тиском. Влада очікувала від КНС підтримки кампанії та мобілізації бідноти проти заможніших господарств.

У 1929–1930 рр. податковий і заготівельний тиск став частиною переходу до суцільної колективізації. КНС залучалися до складання списків господарств, що підлягали розкуркуленню, участі в конфіскації майна та спрямування його до колгоспів і бідняцьких фондів. На Поділлі партійні директиви вимагали затверджувати списки «глитайських господарств» на загальних зборах КНС і забезпечувати присутність їхніх представників під час вилучень (Григорчук, Мельничук, 2001: 36–40, 84–88, 117–119). Саме тут категорія «куркуль» остаточно перетворювалася з аналітичного позначення економічного типу на санкційний статус. Включення до списку означало втрату майна, виселення та руйнування господарства.

Матеріальна зацікавленість бідноти в конфіскованому майні була свідомо вбудована у кампанію. Постанова Політбюро ЦК ВКП(б) від 30 січня 1930 р. дозволяла спрямовувати на користь бідноти частину реквізованих ресурсів. Така практика продовжувала логіку 1920 р., але в іншому масштабі: держава мобілізувала одну частину села для ліквідації господарської бази іншої. Водночас не всі члени КНС підтримували колективізацію; наявність у їхньому складі середняків і зміцнілих незаможників породжувала опір усупільненню власного майна. Тому комнезами потребували постійної чистки та зовнішнього контролю з боку партійних працівників і робітничих бригад.

Подальше фіскальне законодавство закріплювало нерівність між колективним та одноосібним секторами. Постанова РНК УСРР від 21 листопада 1932 р. «Про одноразовий податок на одноосібні господарства» запроваджувала додаткове обкладення індивідуальних господарств у розпал хлібозаготівельної та продовольчої кризи (Про одноразовий податок, 1932). Постанова не наділяла КНС правом визначати суми для окремих господарств, але засвідчувала державну політику фінансового тиску на одноосібний сектор. Комнезами підтримували заготівлі, виявляли «зривників» і брали участь у місцевих кампаніях, тоді як податкову політику визначали державні та партійні органи.

У 1932–1933 рр. актив КНС використовувався під час хлібозаготівель, обшуків, вилучення продовольства та боротьби з «розкраданням соціалістичної власності». На регіональному рівні за пасивність або «примиренське ставлення» до невиконання заготівель членів виключали з організації (Григорчук, Мельничук, 2001: 120–123). Водночас не слід розчиняти відповідальність

керівництва в діях місцевих активістів. Плани, правові санкції та загальна політика створювалися партійно-державним центром; КНС були одним із виконавчих та інформаційних каналів. Їхня участь поглиблювала насильство на місцях, але не була автономним джерелом Голодомору.

Ліквідація КНС постановою ВУЦВК 8 березня 1933 р. засвідчила завершення їхньої інституційної місії (Комітети, 1968: 395–397). Після колективізації більшість функцій контролю, розподілу ресурсів і мобілізації бідноти перебрали сільради, колгоспні правління, машинно-тракторні станції, партійні осередки та наймитсько-незаможницькі групи.

Приватногосподарський уклад, для обмеження якого комнезами використовувалися впродовж попереднього десятиліття, був уже радикально звужений. Організація, потрібна державі для розколу й диференційованого підпорядкування селянства, втратила значення після ліквідації масового одноосібного сектору.

Висновки. Комітети незаможних селян посідали особливе місце в більшовицькій аграрній політиці УСРР, оскільки поєднували політичну мобілізацію, локальне знання про селянські господарства та участь у розподілі матеріальних ресурсів. Їхню роль не можна вичерпно описати ані як «самоорганізацію бідноти», ані як простий допоміжний апарат репресій.

У 1920–1921 рр. КНС безпосередньо долучалися до перерозподілу землі та реманенту, продовольчих вилучень і контролю за радами. Їхня діяльність спиралася на надзвичайні повноваження та матеріальну зацікавленість частини сільської бідноти. Перехід до НЕПу не ліквідував цей механізм, а змінив його форму. Декрет 5 грудня

1923 р. створив розгалужену систему переваг для організованих незаможників і передусім для їхніх колективів: у землеустрої, кредиті, оренді, постачанні реманенту, насіння та лісоматеріалів. В обмін КНС повинні були підтримувати державну політику, сприяти колективізації, контролювати кооперацію та допомагати податковим органам.

Реорганізація 1925 р. позбавила КНС адміністративно-господарських функцій, однак зберегла їхній вплив на розподіл ресурсів через представництво в радах, кооперативах, комісіях і фондах бідноти. У другій половині 1920-х рр. цей вплив особливо проявився у кредитній та кооперативній сферах. Політичний контроль над позиками, паями, фондами й керівними органами перетворював кооперацію на засіб підтримки лояльних груп, а з 1929 р. вона дедалі більше підпорядковувалася завданням колективізації.

У 1930–1933 рр. КНС сприяли руйнуванню матеріальної бази одноосібного сектору через колективізацію, конфіскації та заготівельні кампанії. Їхня ліквідація у березні 1933 р. була не відмовою від контролю, а наслідком інституційного поглинання їхніх функцій колгоспною та партійно-державною системою. Перспективним напрямом подальшого дослідження є порівняння практики різних округ УСРР на підставі протоколів сільських і районних КНС, податкових списків, кредитних заяв та матеріалів кооперативних правлінь. Саме зіставлення рішень щодо конкретних дворів дасть змогу точніше виміряти, наскільки членство, майновий стан, родинні зв'язки та політична репутація впливали на одержання пільги або застосування санкції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абразума О. М., Корновенко С. В. Суспільно-політична активність селянства УСРР у роки непу : монографія. Черкаси : Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2017. 190 с.
2. Григорчук П. С., Мельничук О. А. Комітети незаможних селян на Поділлі (1920–1933 рр.) : монографія. Вінниця : ВДПУ, 2001. 153 с.
3. Калініченко В. В. Селянське господарство України в період непу : історико-економічне дослідження. Харків : Основа, 1997. 400 с.
4. Колективізація і голод на Україні, 1929–1933 : збірник документів і матеріалів / упоряд.: Г. М. Михайличенко, Є. П. Шаталіна ; відп. ред. С. В. Кульчицький. Київ : Наукова думка, 1992. 736 с.
5. Комітети незаможних селян України (1920–1933 рр.) : збірник документів і матеріалів / упоряд. Г. Т. Ісип та ін. ; за ред. І. К. Рибалки. Київ : Наукова думка, 1968. 639 с.
6. Кульчицький С. В. Комітети незаможних селян. Сутність і особливості нової економічної політики в українському селі (1921–1928 рр.) / відп. ред. С. В. Кульчицький. Київ : Інститут історії України НАН України, 2000. С. 145–155.
7. Кульчицький С. В. Еволюція поглядів В. Леніна на соціалізм (1917–1923). Український історичний журнал. 2026. № 3. С. 99–117.
8. Лазуренко В. М. Заможне селянство України в умовах НЕПу. Черкаси : Відлуння-Плюс, 2003. 159 с.
9. Марочко В. І. Українська селянська кооперація : історико-теоретичний аспект (1861–1929 рр.). Київ : Інститут історії України НАН України, 1995. 217 с.
10. Мельничук О. А. Комнезами у кооперативному русі на Поділлі. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. 2002. Вип. 4. С. 74–77.
11. Морозов А. Г. Село і гроші : українська кредитна кооперація в добу непу. Черкаси : НДІТЕХІМ, 1993. 275 с.

12. Про комітети незаможних селян УСРР : постанова ВУЦВК і РНК УСРР від 16 листопада 1925 р. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. Харків, 1925. Ч. 96. Ст. 527. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0000092> (дата звернення: 23.05.2026).
13. Про одноразовий податок на одноосібні господарства : постанова Ради Народних Комісарів УСРР від 21 листопада 1932 р. URL: <https://holodomor-era.history.org.ua/item/0000360> (дата звернення: 18.06.2026).
14. Про пільги, права і обов'язки незаможних селян : декрет Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету від 5 грудня 1923 р. Харків : Друкарня «Червоний маяк» (б. ВУЦВКа), 1923. 19 с. URL: <https://escriptorium.karazin.ua/items/5004ab39-45ce-4e22-91be-20febb8dba6f> (дата звернення: 15.06.2026).
15. Фролов М. Комітети бідноти і комітети незаможних селян у системі партійно-державного контролю в Україні 1920–1930-х рр. Проблеми гуманітарних наук. Серія: Історія. 2009. Вип. 24. С. 51–70.
16. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 1. Оп. 3. Спр. 2130. Арк. 54.

REFERENCES

1. Abrazumova O. M., Kornovenko S. V. (2017) *Suspilno-politychna aktivnist selianstva USSR u roky nepu* [Sociopolitical activity of the peasantry of the Ukrainian SSR during the New Economic Policy]. Cherkasy: Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy. 190 p. [in Ukrainian].
2. Hryhorchuk P. S., Melnychuk O. A. (2001) *Komitety nezamozhnykh selian na Podilli (1920–1933 rr.)* [Committees of Poor Peasants in Podillia (1920–1933)]. Vinnytsia: Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. 153 p. [in Ukrainian].
3. Kalinichenko V. V. (1997) *Selianske hospodarstvo Ukrainy v period nepu* [Peasant farming in Ukraine during the New Economic Policy]. Kharkiv: Osnova. 400 p. [in Ukrainian].
4. *Kolektivizatsiia i holod na Ukraini, 1929–1933: zbirnyk dokumentiv i materialiv* [Collectivization and famine in Ukraine, 1929–1933: collection of documents and materials] / uporiad.: H. M. Mykhailychenko, Ye. P. Shatalina; vidp. red. S. V. Kulchytskyi. (1992). Kyiv: Naukova dumka. 736 p. URL: <https://old.archives.gov.ua/Sections/Famine/Publicat/Fam-kolekt-1932.php> (data zvernennia: 23.07.2026). [in Ukrainian].
5. *Komitety nezamozhnykh selian Ukrainy (1920–1933 rr.): zbirnyk dokumentiv i materialiv* [Committees of Poor Peasants of Ukraine (1920–1933): collection of documents and materials] / uporiad. H. T. Isyp et al.; za red. I. K. Rybalky. (1968). Kyiv: Naukova dumka. 639 p. [in Ukrainian].
6. Kulchytskyi S. V. (2000) *Komitety nezamozhnykh selian* [Committees of Poor Peasants]. *Sutnist i osoblyvosti novoi ekonomichnoi polityky v ukrainskomu seli (1921–1928 rr.)* / vidp. red. S. V. Kulchytskyi. Kyiv: Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine. 145–155. [in Ukrainian].
7. Kulchytskyi S. V. (2026) *Evoliutsiia pohliadiv V. Lenina na sotsializm (1917–1923)* [The evolution of V. Lenin's views on socialism (1917–1923)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 3. 99–117. [in Ukrainian].
8. Lazurenko V. M. (2003) *Zamozhne selianstvo Ukrainy v umovakh NEPu* [Prosperous peasantry of Ukraine under the New Economic Policy]. Cherkasy: Vidlunnia-Plus. 159 p. [in Ukrainian].
9. Marochko V. I. (1995) *Ukrainska selianska kooperatsiia: istoryko-teoretychnyi aspekt (1861–1929 rr.)* [Ukrainian peasant cooperation: a historical and theoretical perspective (1861–1929)]. Kyiv: Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine. 217 p. [in Ukrainian].
10. Melnychuk O. A. (2002) *Komnezamy u kooperatyvnomu rusi na Podilli* [Committees of Poor Peasants in the cooperative movement in Podillia]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriia: Istorii*, 4. 74–77. [in Ukrainian].
11. Morozov A. H. (1993) *Selo i hroshi: ukrainska kredytna kooperatsiia v dobu nepu* [Village and money: Ukrainian credit cooperation during the New Economic Policy]. Cherkasy: NDIteKhIM. 275 p. [in Ukrainian].
12. *VUTsVK i RNK USSR (1925) Pro komitety nezamozhnykh selian USSR: postanova* [On the Committees of Poor Peasants of the Ukrainian SSR: resolution]. *Zbirnyk uzakonen ta rozporiadzhen robitnycho-selianskoho uriadu Ukrainy*. Kharkiv. Ch. 96. St. 527. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0000092> (data zvernennia: 23.05.2026). [in Ukrainian].
13. *Rada Narodnykh Komisariv USSR (1932) Pro odnorazovyi podatok na odnoosibni hospodarstva: postanova vid 21 lystopada 1932 r.* [On the one-time tax on individual farms: resolution of 21 November 1932]. URL: <https://holodomor-era.history.org.ua/item/0000360> (data zvernennia: 18.06.2026). [in Ukrainian].
14. *VUTsVK (1923) Pro pilhy, prava i oboviazky nezamozhnykh selian: dekret vid 5 hrudnia 1923 r.* [On the benefits, rights and obligations of poor peasants: decree of 5 December 1923]. Kharkiv: Drukarnia «Chervonyi maiak» (b. VUTsVKA). 19 p. URL: <https://escriptorium.karazin.ua/items/5004ab39-45ce-4e22-91be-20febb8dba6f> (data zvernennia: 15.06.2026). [in Ukrainian].
15. Frolov M. (2009) *Komitety bidnoty i komitety nezamozhnykh selian u systemi partiino-derzhavnoho kontroliu v Ukraini 1920–1930-kh rr.* [Committees of the poor and Committees of Poor Peasants in the system of party-state control in Ukraine in the 1920s–1930s]. *Problemy humanitarnykh nauk. Seriia: Istorii*, 24. 51–70. (data zvernennia: 23.07.2026). [in Ukrainian].
16. *Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (TsDAVO Ukrainy)* [Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine]. F. 1. Op. 3. Spr. 2130. Ark. 54. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 27.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.08.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 02.09.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

